

Բանտարկություն

Քաղվածք 2-րդ Ընդհանուր գեկույցից, Տպագրված 1992թ

44. Առաջին հերթին պետք է հատկապես նշել, որ ազատագրված օրև վայր այցելելիս ԽԿԿ-ն պարտավոր է ուսումնասիրել բազմաթիվ հարցեր: Նա, իհարկե, հատուկ ուշադրություն է դարձնում բանտերի անձնակազմի կողմից ազատագրված անձանց նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի վերաբերյալ դեպքերին, թեև ԽԿԿ-ի լիազորությունները ընդգրկում են կալանքի պայմանների հետ կապված բոլոր հարցերը: Դաժան վերաբերմունքը կարող է ընդունել բազմաթիվ ձևեր, որոնցից շատերը տեղի են ունենում ոչ թե կանխամտածված, այլ կազմակերպչական թերությունների կամ անբավարար միջոցների հետևանքով: Հետևաբար, ազատագրված վայրերում կյանքի ընդհանուր մակարդակը մեծ նշանակություն ունի ԽԿԿ-ի համար: Կյանքի այդ մակարդակը մեծապես կախված է ազատագրվողներին առաջարկվող գործունեության ձևերից և նրանց ու անձնակազմի միջև եղած հարաբերությունների ընդհանուր վիճակից:

45. ԽԿԿ-ն մանրակրկիտ ուսումնասիրում է ազատագրված վայրում իշխող մթնոլորտը: Բանտարկյալների և աշխատակիցների միջև կառուցողական, այլ ոչ թե հակադրական հարաբերությունների խթանումը կնպաստի յուրաքանչյուր ազատագրված վայրի համար բնորոշ լարվածության նվազեցմանը և, բացի այդ, զգալիորեն կնպաստի դաժան երևույթների և դրանց հետ կապված դաժան վերաբերմունքի դրսևորման հավանականության իջեցմանը: Հակիրճ ասած, ԽԿԿ-ն ցանկանում է տեսնել, թե վերահսկողության սահմանափակման միջոցները ինչպես են համակցվում հաղորդակցության և խնամքի հետ: Այսպիսի մոտեցումը ընդհանրապես չի խաթարի հաստատության անվտանգությունը, այլ ընդհակառակը՝ մեծապես կնպաստի նրա ուժեղացմանը:

46. Բանտերի գերբնակեցման հարցը ուղղակիորեն վերաբերում է ԽԿԿ-ի լիազորություններին: Բանտերում նախատեսվածից ավելի մեծ թվով բանտարկյալներ պահելու անհրաժեշտությունը ծայրահեղ վատ է ազդում այնտեղ մատուցվող բոլոր ծառայությունների և իրականացվող միջոցառումների վրա. նվազեցնում է, և հավանաբար զգալիորեն, բանտերում կյանքի ընդհանուր մակարդակը: Ավելին, բանտի կամ նրա օրև մասի գերբնակեցման աստիճանը ֆիզիկական առումով ինքնստիսքյան կարող է լինել անմարդկային կամ նվաստացուցիչ:

47. Ազատագրկված անձանց նորմալ կեցության համար ծայրահեղ կարևոր է իրագործել միջոցառումների բավարար ծրագրեր (աշխատանք, կրթություն, սպորտ և այլն): Այս ծրագրերի իրականացումը կարևոր է բոլոր հիմնարկների համար անկախ նրանից, թե ում համար են նրանք նախատեսված՝ դատապարտյալների, թե հետաքննության տակ գտնվողների: ԽԿԿ-ն նշում է, որ բազմաթիվ քննչական հիմնարկներում կալանավորվածների գործողությունները սահմանափակ են: Այսպիսի հիմնարկներում ռեժիմային միջոցառումների կազմակերպումը հասարակ խնդիր չէ, քանի որ այստեղ բավականին արագ փոխվում է կալանքի տակ գտնվող անձանց կազմը: Պարզ է, որ այստեղ չեն կարող իրագործվել այնպիսի անհատական վերաբերմունքի ծրագրեր, որոնք ցանկալի կլինեն կիրառել դատապարտված բանտարկյալների համար նախատեսված հիմնարկներում: Այնուամենայնիվ, կալանավորվածներին չի կարելի շաբաթներով ու հավանաբար, ամիսներով անգործության մատնել իրենց խցերում, եթե անգամ խցերում առկա են բավականին լավ կենսական պայմաններ: ԽԿԿ-ի կարծիքով անհրաժեշտ է ապահովել այնպիսի պայմաններ, որոնք քննչական հիմնարկներում գտնվող կալանավորվածներին հնարավորություն կտան օրվա որոշ մասը (8 ժամ և ավելին), անցկացնել իրենց խցերից դուրս և զբաղվել տարբեր բնույթի օգտակար գործունեությամբ: Դատապարտյալների համար նախատեսված հիմնարկներում ռեժիմը պետք է շատ ավելի բարենպաստ լինի:

48. Հատուկ պետք է նշել բացօթյա պայմաններում անցկացվող ժամանակի կարևորությունը: Ազատագրկված անձանց ամենօրյա բացօթյա առնվազն մեկժամյա զբոսանքի պահանջը ամենուր ընդունված առաջնահերթ իրավունքի երաշխիք է (նախընտրելի է, որ սա կազմի միջոցառումների ավելի լայն ծրագրի մի մաս): ԽԿԿ-ն ցանկանում է շեշտել, որ **բոլոր ազատագրկված անձինք առանց բացառության** (այդ թվում նաև խցերում որպես պատիժ մեկուսացվածները) պետք է ամեն օր հնարավորություն ունենան որոշ ժամանակ անցկացնել դրսում: Նմանապես ակնհայտ է, որ բացօթյա տարածքները պետք է լինեն բավարար չափսի և հնարավորինս պաշտպանված վատ եղանակից:

49. Համապատասխան զուգարանների մատչելիությունը և հիգիենայի բավարար ստանդարտների ապահովումը կենցաղային միջավայրի բաղադրիչ մասերն են:

Այս առումով ԽԿԿ-ն պետք է նշի, որ չի խրախուսում որոշ երկրներում տեղ գտած պրակտիկան, երբ ազատագրկված անձինք խցերում բնական կարիքները բավարարելու համար օգտվում են դուլերից (որոնք հետագայում թափվում են որոշակի ժամերին): Զուգարանը պետք է տեղադրված լինի կամ խցերում (ցանկալի է որպես առանձին սանհանգույց), կամ պետք է առկա լինեն միջոցներ, որոնք հնարավորություն կտան զուգարանից օգտվելու կարիք ունեցող ազատագրկված անձանց անհապաղորեն ցանկացած պահին (այդ թվում և գիշերը) դուրս գալ խցից:

Բացի այդ, ազատագրկված անձինք պետք է ունենան համապատասխան հնարավորություն օգտվելու ցնցուղներից կամ լողանալու համար նախատեսված այլ սարքավորումներից: Նմանապես ցանկալի է, որ խցերում լինի հոսող ջուր:

50. ԽԿԿ-ն նաև նշում է, որ իրեն հատուկ անհանգստություն է պատճառում այն հանգամանքը, որ նույն հիմնարկում միաժամանակ տեղ են գտնում այնպիսի փաստեր, ինչպիսիք են խցերում մարդկանց չափից ավելի քանակը, ռեժիմային գործունեության անբավարարությունը և սանհանգույցների ոչ բավարար մատչելիությունը: Այսպիսի պայմանների համընդհանուր հետևանքները կարող են ծայրահեղ կործանարար լինել ազատագրկված անձանց համար:

51. Ազատագրկված անձանց համար շատ կարևոր է բավարար շփումը արտաքին աշխարհի հետ: Առաջին հերթին կալանավորված անձը պետք է հնարավորություն ստանա պահպանելու հարաբերությունները իր ընտանիքի և մտերիմ բարեկամների հետ: Ղեկավար սկզբունք պետք է դառնա՝ արտաքին աշխարհի հետ շփման աջակցությունը: Այդպիսի շփման որևէ սահմանափակում պետք է հիմնավորված լինի միմիայն անվտանգության շահերի խելամիտ պաշտպանությամբ կամ անբավարար միջոցներով:

Այս առումով Կոմիտեն ցանկանում է ընդգծել, որ անհրաժեշտ է դրսևորել որոշակի ճկունություն այցելությունների ու հեռախոսային շփումների կարգի կիրառման հարցում այն ազատագրկված անձանց նկատմամբ, ում ընտանիքները բնակվում են հեռավոր վայրերում (ինչը դժվարացնում է կանոնավոր այցելությունները): Նման կալանավորված անձանց՝ օրինակ, կարելի է թույլ տալ միացնելու այցելությունների համար հատկացված ժամանակահատվածները և/ կամ իրենց ընտանիքների հետ հեռախոսային շփման համար ավելի բարենպաստ հնարավորություններ տրամադրել:

52. Կոմիտեն ուշադրություն է դարձնում այն հատուկ խնդիրների վրա, որոնք կարող են առաջանալ կալանքի տակ գտնվող որոշակի կարգի անձանց մոտ. օրինակ՝ կանանց, անչափահասների և օտարերկրացիների մոտ:

53. Բանտերի անձնակազմը, որոշ դեպքերում ստիպված է լինում կիրառել ուժ բռնության գործողություններ կատարող բանտարկյալների վերահսկողության համար, այլ ծայրահեղ դեպքերում կարող է դիմել նույնիսկ ֆիզիկական ազդեցության միջոցներին: Այդպիսի իրավիճակներում, ամենայն հավանականությամբ, կարող է տեղի ունենալ դաժան վերաբերմունք ազատագրկված անձանց նկատմամբ, որը և պահանջում է իրավունքների պաշտպանության հատուկ երաշխիքներ:

Կալանքի տակ գտնվող անձինք, որոնց դեմ օգտագործվել է որևէ ֆիզիկական ուժի միջոց, պետք է իրավունք ունենան անմիջապես հետազոտվելու, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ բուժում ստանալու բժշկի կողմից: Այս բժշկական զննումը պետք է անցկացվի ոչ բուժական անձնակազմի լսողությունից, ցանկալի է նաև տեսադաշտից դուրս: Բուժզննման արդյունքները (այդ թվում ազատագրկված անձի կողմից արված գործին վերաբերող բոլոր հայտարարությունները և բժշկի եզրակացությունները) պետք է պաշտոնապես արձանագրվեն և տրամադրվեն այդ կալանավորված անձին: Հազվադեպ դեպքերում, երբ պահանջվում է ֆիզիկական ազդեցության միջոցների կիրառում, տվյալ ազատագրկված անձն անընդհատ պետք է գտնվի համապատասխան հսկողության տակ: Բացի դրանից, ազդեցության միջոցների կիրառումը առաջին իսկ հնարավորության դեպքում պետք է անհապաղ կասեցվի. նրանք երբևիցե չպետք է կիրառվեն կամ նրանց կիրառումը չպետք է երկարաձգվի պատժիչ նպատակով: Վերջապես, ազատագրկված անձանց դեմ ուժի օգտագործման յուրաքանչյուր դեպք պետք է գրանցվի:

54. Բողոքների քննարկման և հսկողության արդյունավետ կարգը բանտերում դաժան վերաբերմունքի դեմ ուղղված իրավունքի հիմնարար երաշխիքն է: Բանտարկյալները պետք է բողոք ներկայացնելու ազատ հնարավորություն ունենան և ուղղիչ համակարգում և նրանից դուրս և նմանապես հնարավորություն ունենան կապի մեջ մտնել համապատասխան մարմնի հետ գաղտնիության պայմաններում: Կոմիտեն հատուկ նշանակություն է տալիս յուրաքանչյուր ուղղիչ հիմնարկ մշտական հիմունքներով կատարվելիք այցելություններին՝ անկախ մարմնի կողմից (օրինակ այցելուների խորհրդի կամ վերահսկիչ դատավորի), որը լիազորված է քննելու, (և անհրաժեշտության դեպքում, համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու) ազատագրված անձանց բողոքները, և տեսչական զննության ենթարկելու հաստատության տարածքները: Այսպիսի մարմինները կարևոր դեր են խաղում հիմնարկների վարչակազմի և տվյալ ազատագրված անձի կամ ընդհանրապես ազատագրված անձանց միջև ծագած տարաձայնությունների վերացման գործում:

55. Ինչպես ազատագրված անձանց, այնպես էլ անձնակազմի շահերից ելնելով անհրաժեշտ է պաշտոնապես սահմանել և գործնականում կիրառել հատուկ կարգապահական ընթացակարգեր: Այդ բնագավառում յուրաքանչյուր անորոշություն կարող է հանգեցնել ոչ պաշտոնական (և անվերահսկելի) համակարգերի զարգացման հավանականությանը: Կարգապահական ընթացակարգերը բանտարկյալների համար պետք է նախատեսեն իրավունք՝ արտահայտելու իրենց կարծիքը խախտումների վերաբերյալ, որոնցում նրանք մեղադրվում են և բողոք ներկայացնելու վերադաս մարմնին՝ իրենց նկատմամբ ընդունված որևէ պատժամիջոցի դեմ:

Պաշտոնական կարգապահական ընթացակարգերի հետ մեկտեղ հաճախ գոյություն ունեն այլ ընթացակարգեր ըստ որի, ազատագրված անձը ոչ կամավոր ձևով կարող է մեկուսացվել այլ բանտարկյալներից՝ կարգապահության և անվտանգության նպատակներով (օրինակ՝ հիմնարկում կարգ ու կանոն հաստատելու նպատակով): Այս ընթացակարգերին պետք է նաև զուգակցեն իրավունքների պաշտպանության երաշխիքները: Ազատագրված անձը պետք է տեղեկացվի իր դեմ կիրառվող պատժամիջոցի պատճառների մասին, եթե անվտանգության պահանջները այլ բան չեն նախատեսում¹, նրանց պետք է հնարավորություն տրվի արտահայտելու իրենց տեսակետը այս հարցի վերաբերյալ և համապատասխան մարմիններին այդ պատժամիջոցի դեմ բողոք ներկայացնելու:

56. ԽԿԿ-ն հատուկ ուշադրություն է դարձնում այն ազատագրված անձանց վրա, ովքեր այս կամ այն պատճառով (կարգապահական նպատակներով, «վտանգ» ներկայացնող կամ «ոչ կարգապահ» վարքի հետևանքով, քրեական հետաքննության շահերից ելնելով, իրենց իսկ խնդրանքով) գտնվում են մեկուսի բանտարկությանը համազոր պայմաններում:

¹ Այս պահանջը հետագայում վերաձևակերպվել է հետևյալ կերպ. ազատագրված անձը պետք է գրավոր տեղեկացվի իր նկատմամբ կիրառվող միջոցների պատճառների մասին (պարզ է, որ նշված պատճառները կարող են չներառել այն մանրամասները, որոնք անվտանգության պահանջներից ելնելով՝ թաքցվում են ազատագրված անձից):

Համաչափության սկզբունքը պահանջում է՝ տվյալ գործից բխող պահանջների և մեկուսի բանտարկության ռեժիմի կիրառման միջև ստեղծել հավասարակշռություն, այլապես այդ ռեժիմը կարող է ունենալ բավականին կործանարար հետևանքներ տվյալ անձի համար: Որոշ պարագաներում մեկուսի բանտարկությունը կարող է համարժեք լինել անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքին: Մեկուսի բանտարկության բոլոր ձևերը, ամեն դեպքում պետք է լինեն հնարավորինս կարճատև:

Հարկադիր, կամ իր խնդրանքով այսպիսի ռեժիմի կիրառման դեպքում իրավունքների պաշտպանության էական երաշխիք կարող է լինել, բժշկական հետազոտություն կատարելու նպատակով, բժշկի այցելության անհապաղ կազմակերպումը այն դեպքերում, երբ դա կատարվում է տվյալ ազատագրկված անձի կամ նրա դիմումով ազատագրկման վայրի աշխատակցի խնդրանքով: Այս հետազոտության արդյունքները և ազատագրկված անձի ֆիզիկական և հոգեկան վիճակի մասին տվյալները, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև մեկուսացման երկարաձգման հնարավոր հետևանքները պետք է արձանագրվեն և գրավոր ներկայացվեն իրավասու մարմիններին:

57. ԽԿԿ-ի համար հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև ոչ կարգապահ բանտարկյալների այլ վայր տեղափոխման պրակտիկան: Որոշ ազատագրկված անձանց ծայրահեղ դժվար է վերահսկել, երբ նրանց այլ վայր տեղափոխելու անհրաժեշտություն կա: Ազատագրկված անձի տեղից տեղ անընդհատ տեղափոխումը կարող է ծայրահեղ վատ հետևանքներ ունենալ նրա հոգեկան և ֆիզիկական վիճակի վրա: Բացի այդ, այդպիսի իրավիճակում գտնվող ազատագրկված անձի համար չափազանց դժվար է պահպանել բավարար շփումներ իր ընտանիքի և փաստաբանի հետ: Հաճախակի տեղափոխումների համընդհանուր ազդեցությունը ազատագրկված անձի վրա որոշակի պարագաներում կարող է համարժեք լինել անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքին: